

Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys, nr 6 (2016)
Festskriftsavdelning: Göran Therborn 75 år

Göran mellan kön och makt

Anita Göransson & Karin Widerberg

SAMMANDRAG: Göran Therborns *Between Sex and Power. Family in the World, 1900–2000* (2004) har rönt stor internationell uppmärksamhet men inte diskuterats i samma utsträckning i Sverige och Norden. Anita Göranssons och Karin Widerbergs genusvetenskapliga läsning är därför ett välkommet bidrag till den internationella diskussionen. Therborns bok handlar om familjen som social institution i ett globalt perspektiv med fokus på de förändringar familjesystemen undergått under det senaste århundradet. Göransson och Widerberg belyser bokens viktigaste resultat och imponeras av den globala och empiriska ansatsen, men de efterlyser samtidigt ett större fokus på familjers olika materiella försörjningsvillkor i olika länder, regioner eller samhällsklasser och menar att genusforskningens begrepp och resultat behövs för att föra analysen ett steg längre.

NYCKELORD: Göran Therborn; *Between Sex and Power*; genusforskning; familjeinstitutionen; patriarkat; äktenskap; sexualitet; fruktsamhet; reproduktion.

PUBLICERINGSHISTORIK: Parallellt publicerad som "Göran between Sex and Power" i Gunnar Olofsson & Sven Hort (red.), *Class, Sex and Revolutions. Göran Therborn – A Critical Appraisal* (Arkiv förlag 2016).

ANITA GÖRANSSON är ekonomisk-historiker och gästprofessor i genus, organisation och ekonomisk förändring vid Uppsala universitet.
E-POSTADRESS: anita.goransson@edu.uu.se

KARIN WIDERBERG är professor i sociologi vid Oslo universitet.
E-POSTADRESS: karin.widerberg@sosgeo.uio.no

FÖRSLAG PÅ KÄLLANGIVELSE:

Göransson, Anita & Karin Widerberg (2016) "Göran mellan kön och makt", i *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys*, nr 6, s. 61–72.

DOI: <http://dx.doi.org/10.13068/2000-6217.6.3>

© Författarna/Arkiv förlag & tidskrift 2016 (publicerad 7 oktober 2016)

Artikeln distribueras enligt en upphovsrättslicens från Creative Commons: Erkännande-Ickekommersiell-IngaBeredningar 3.0 Unported, som medger fri icke-kommersiell användning och spridning i oförändrat skick så länge källan anges.

Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys är en sakkunniggranskad vetenskaplig tidskrift för samhällsvetenskap och historia. Samtliga artiklar publiceras fritt tillgängliga på:

www.tidskriftenarkiv.se

Beständig länk, DOI: <http://dx.doi.org/10.13068/2000-6217>

Den här artikeln finns tillgänglig i följande format:

PDF & HTML: via beständig länk, DOI: <http://dx.doi.org/10.13068/2000-6217.6.3>

EPUB: ingår i e-boksutgåva av numret, ISBN: 978 91 7924 279 4

TRYCK: ingår i bokutgåva av numret, ISBN: 978 91 7924 280 0

Grafisk utformning och sidnumrering är identisk i pdf och tryck.

Samtliga artiklar i nr 6 (2016) nås via beständig länk,

DOI: <http://dx.doi.org/10.13068/2000-6217.6>

Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys

ISSN: 2000-6217 (för elektronisk resurs)

ISSN: 2000-6225 (för tryckta nummer)

ges ut av

Stiftelsen Arkiv för främjande och spridning
av samhällsvetenskaplig och historisk forskning

genom

Arkiv förlag & tidskrift

Box 1559

SE-221 01 Lund

BESÖK: L Gråbrödersg 3 c, ipg

TEL: 046-13 39 20

ARKIV FÖRLAG: arkiv@arkiv.nu · www.arkiv.nu

TIDSKRIFTEN ARKIV: red@tidskriftenarkiv.se · www.tidskriftenarkiv.se

ANSVARIG UTGIVARE & CHEFREDAKTÖR: Sven Hort

ADMINISTRATIV REDAKTÖR: David Lindberg

REDAKTÖRER: Paavo Bergman, Lisa Kings, Zhanna Kravchenko

Göran mellan kön och makt

ANITA GÖRANSSON & KARIN WIDERBERG

Göran Therborn (GT) lade grunden för sitt akademiska och politiska anseende redan på 1960- och 1970-talen då han gav ut viktiga böcker om samtida marxistiska diskussioner, men också och mer bestående genom att sammanfatta och analysera det svenska klassamhällets utveckling och sammansättning och särskilt den härskande klassen och dess maktutövning. På senare tid har han intresserat sig för globala ojämlikheter och visat sin styrka i studier av globaliseringens effekter och i komparativa analyser.

När *Between Sex and Power* kom ut 2004 möttes den av förväntningar och spänning från genusforskarens sida: Skulle han använda sina encyklopediska kunskaper och komparativa färdigheter för att analysera relationerna mellan könen i ett globalt perspektiv och sätta vårt forskningsämne i fokus för forskare på andra fält en gång för alla? Som genusforskare är vi inte vana vid den uppmärksamhet från det akademiska etablissemanget som GT vanligen får från sina kolleger. Detta var en möjlighet att vända den akademiska uppmärksamheten mot vikten av kön (genus) i en ekonomisk, politisk och social kontext i global skala. Genom att analysera likheter och olikheter kunde denna syntes till bok resultera i väsentlig ny kunskap om könsrelationernas mekanismer, hur de utvecklas och vad som gör att de förändras.

Parallellt publicerad som "Göran between Sex and Power" i Gunnar Olofsson & Sven Hort (red.), *Class, Sex and Revolutions. Göran Therborn – A Critical Appraisal* (Arkiv förlag 2016).

Men vi hade missat undertiteln: *Family in the World, 1900–2000*.

GT genomför en global analys av institutionella förändringar i familjesystemen. Orden ”i världen” syftar mer på hur familjeenheten i sig konstrueras i olika regioner än på hur olika aspekter av världen påverkar familjen. Eller, mer exakt, hur familjen hanterar sexualitet och fortplantning. Vem (i familjen) har makten över dessa grundläggande kategorier i livet?

Ansats och resultat

Temat i boken är följaktligen familjen som social institution i ett globalt perspektiv, och fokus ligger på förändringar under det senaste århundradet. Vilka sociala krafter ligger bakom förändringarna i familjens inre relationer, strukturer och funktioner? Och vad blir konsekvenserna för samhället? GT menar att familjen – här definierad som en samling normer som fastställer medlemmarnas rättigheter och skyldigheter mot varandra och även i relation till icke-medlemmar – är vår äldsta och mest spridda sociala institution. Som institution reglerar den sexualiteten (och reproduktionen) och makten mellan sina medlemmar men också deras relation till samhället. GT hävdar att ”det är analytiskt klokt att betrakta en institution i jämviktstermer” (s. 1–2) när det gäller rättigheter och skyldigheter, eftersom ”det är denna balans eller jämvikt som förklarar hållbarheten hos en institutionell form ... sedan den väl har etablerats” (s. 2). Även om han exemplifierar denna balans med ojämlikhet – att de privilegierade har kontroll- och sanktionsresurser som motsvarar deras rättigheter medan de med mindre maktresurser har mer skyldigheter än rättigheter (s. 2) – finner vi denna ståndpunkt både egendomlig och bekymmersam.

GT:s skäl tycks vara en önskan att kunna rikta uppmärksamheten mot externa händelser och processer som rubbar denna balans (s. 2). Det som sker inom de fyra väggarna anses alltså, än en gång, inte vara värt att uppmärksamma. Men det är just detta fokus på hur familjen och familjelivet görs som feministiska forskare har utvecklat för att ifrågasätta rådande normativa eller traditionella föreställningar om familjens relationer, strukturer och funktioner. Det vill säga en forskning som ifrå-

gasätter själva definitionen av och fokus på familj i en strävan att förstå den sociala roll som intima relationer spelar lokalt och globalt. Genom att anamma det normativa perspektivet och den normativa definitionen av familjen reproducerar GT samhällets egen bild av sig självt och gör samtidigt andra förståelser av familjen osynliga. Vi kan förstå och acceptera andra skäl till valet av en normativ ståndpunkt, till exempel att man med valet av ett globalt perspektiv begränsar sin tillgång till data – en fråga som vi ska återkomma till – men inte en oproblematiserad utgångspunkt.

Fokuseringen på externa händelser och specifika historiska krafter som kan förklara förändringarna i familjen globalt välkomnas å andra sidan varmt av oss alla, såväl genusforskare som icke-genusforskare. Och här arbetar GT som en detektiv, följer den ena ledtråden efter den andra och gör det spännande att läsa. Han vägleds av ett globalt och empiriskt komparativt perspektiv där också variationerna i förklaringarna står i fokus. Det handlar om ett viktigt pionjärverk med konsekvenser för vår förståelse inte bara av familjen och familjerna utan även av samhällets och samhällenas struktur och sätt att fungera.

GT använder sig av tre aspekter för att beskriva förändringarna i familjeinstitutionen – patriarkat, äktenskap och fruktsamhet – som var och en bildar en egen del av boken med flera kapitel.

GT definierar *patriarkat* som de inre, mansdominerade relationerna inom familjeenheten och använder det traditionella antropologiska patriarkatbegreppet som faderns styre över sin hustru och barnen av båda könen i kontrast till den numera oftare använda definitionen av patriarkat som mäns styre över kvinnor generellt, som han väljer att kalla för fallokrati och inte behandlar i sin översikt. Med denna definition snävas temat in betydligt. Det krävs naturligtvis i och för sig en begränsning eftersom hans ambition är att göra en global jämförelse. Han vill jämföra de olika sätt på vilka den mänskliga reproduktionen har utvecklats och organiserats i familjeformen i olika områden av världen. Av detta följer att han snävt definierar patriarkat som något som handlar om relationer mellan kön och generationer inom familjen (s. 13). Patriarkatet är i den meningen en ”viktig kraft i världen” (s. 130) eftersom bara 30 procent av världens samhällen kan definieras som postpatriarkala enligt GT. Vi

skulle vilja påstå att den historiska utvecklingen kan beskrivas i andra ord som en förändring från ett klansamhälle (eller statussamhälle) till ett kontraktssamhälle (Maine citerad i Weiner 2015), och att GT:s slutsats således följer logiskt av hans definition av patriarkat.

Bokens första del täcker patriarkat i denna mening. Han skiljer mellan fem stora familjesystem i sitt väldiga datamaterial: det afrikanska (söder om Sahara), det europeiska (inklusive bosättningarna i Nya världen), det östasiatiska, det sydasiatiska och det västasiatiska (inklusive det nordafrikanska). Han inkluderar även de ”interstitiala (mellanrums-) familjesystemen” i Sydostasien och det kreolska Amerika. Alla dessa är uppenbart territoriella, geokulturella regioner även om de också präglas av religiösa skiljelinjer (s. 11–12).

GT använder ett kluster av variabler för att göra variationer och förändringar empiriskt synliga. Han använder sig också genom hela boken av sammanfattande figurer och tabeller, vilket ger läsaren en föredömlig och mycket tydlig överblick. Han utnyttjar främst äldre traditionell familjeforskning och mycket lite av den omfattande genusforskning som har utförts under de senaste fyrtio åren. Den dominerande roll som offentlig statistik och tillgängligt historiskt material intar bland hans källor tycks bidra till hans starka betoning av den formella, institutionella nivån, även om ideologiska skillnader också betraktas som viktiga. Men ser man offentlig statistik som ”fakta” riskerar man att reproducera den bild som samhället har av sig självt. Och ju mer patriarkalt ett samhälle är, desto osynligare kan andra relationer och värderingar förväntas bli.

Kring 1900, då GT typiskt börjar sin historia, dominerade mannen allmänt i familjen i alla regioner, om än med viktiga skillnader. I Europa hade det gradvis skett en individualisering av kvinnor från (det ekonomiska) hushållet och senare från (den reproduktiva) familjen, där de hade varit mer eller mindre underordnade. Under 1900-talets första hälft fick de medborgerliga rättigheter på det ena området efter det andra – politiska, ekonomiska, juridiska och sociala rättigheter. Hushållets (inklusive familjens) gamla försörjningssystem höll på att upplösas. I andra delar av världen, som Västasien, Afrika och Sydostasien, bestod och består än i dag den stränga underordningen under fadern och maken. Den mest extrema underordningen tycks i dag finnas i Indien och arab-

länderna i kontrast till vad GT kallar det ”postpatriarkala Euroamerika”. Det kan noteras att det är i dessa regioner som klansamhället fortfarande är starkt.

GT drar den sammanfattande slutsatsen att patriarkatet i hans mening har förlorat och att jämlikheten mellan kön och generationer har vunnit under de senaste hundra åren. Det tillskriver han huvudsakligen frigörelsevågorna efter de båda världskrigen och ungdomsprotesterna på 1970-talet. Han pekar särskilt på de kommunistiska revolutionernas roll, vilket verkar lite egendomligt för en feminist i dag. Det är sant att jämlikhet infördes under kommunismen, och att kvinnor kunde både utföra tungt arbete på arbetsmarknaden och studera teknik och naturvetenskap, vilket vanligen var och är mansdominerade områden i västländer. Barnomsorg inrättades för att frigöra kvinnors arbetskraft. Men det är också sant att kvinnor hade mycket få maktpositioner (eller ens övervakande jobb) i kommunistländerna, och att de var ensamt ansvariga för såväl hushållsarbetet som barnen trots att de i regel jobbade heltid. Detta var det empiriska faktumet bakom feministrörelsens slutsats att kvinnoförtryck inte hade med privat ägande eller kapitalism att göra. (Plus det faktum att mäns överordning kommer före kapitalismen i historien.) Den horisontella könsarbetsdelningen mjukades upp (om än bara i ena riktningen eftersom män absolut inte tog några kvinnligt kodade jobb), men den hierarkiska var mycket sträng och förblir så även efter kommunismens fall. Den strikta arbetsdelningen inom familjen är ett uttryck för inre maktrelationer.

Men även om vi accepterade GT:s definition av patriarkat och tog den som utgångspunkt skulle vi ifrågasätta den valda tidsperioden. Den är inte teoretiskt motiverad och gör förändring och variation över en längre period osynliga. Vi kan förstå den praktiska motiveringen, men än en gång hade vi förväntat oss att den här presenterade bilden diskuterades i relation till tänkbara historiska variationer. Genusforskning har till exempel funnit att den förmoderna familjemodellen i Nordvästeuropa är unik genom att bygga på det gifta paret i stället för på det gemensamma familjehushållet, som är karakteristiskt för resten av Europa (Solheim 2012). Det anser vi vara viktigt att beakta när man söker förstå den relativt smidiga utveckling mot könsjämlikhet och familjeförändring som

äger rum i denna region under den period som GT har studerat. Men detta är bara ett exempel på hur inre relationer kan gå hand i hand med eller motverka yttre händelser och processer. Man måste följaktligen undersöka och ta hänsyn till balansen eller jämvikten i familjen även historiskt för att förstå vilka möjligheter till förändring som familjeinstitutionen har.

Trots dessa kommentarer tycker vi att det finns massor att lära och glädjas över under läsningen om den avpatriarkaliseringsprocess som ägde rum över hela världen under förra århundradet. GT belyser hur skälen kan skilja sig mellan kontinenterna och hur historiskt specifika händelser, som krig, i kombination med ekonomisk utveckling och sociala rörelser skapar sprickor i den patriarkala rustningen. Att förändringen i familjeinstitutionen i den skandinaviska kontexten är ett resultat av industrialisering och ekonomisk utveckling är till exempel en sanning som här dekonstrueras. Han pekar i stället på den sekulariserade liberalismen som en bred sociokulturell rörelse, som öppnade dörrarna för socialism och feminism och den utveckling som vi är stolta arvingar till. Trots patriarkatets reträtt och raseringen av mäns makt och auktoritet beroende på dramatiska socioekonomiska, politiska och kulturella förändringar är det fortfarande variationerna i tidpunkt och förlopp som GT finner mest karakteristiskt för 1900-talet.

I andra delen av sin bok diskuterar GT *äktenskapet och de sexuella relationernas organisering* i olika delar av världen. Han pekar på den välkända skiljelinjen mellan Västeuropa och Östeuropa när det gäller äktenskap och familjebildning (till exempel Hajnal 1965 och 1982). I ett globalt sammanhang står Västeuropa ut som historiskt skilt från resten av världen, med många som förblir ogifta, sena äktenskap generellt, och gifta par som flyttar ut från föräldrahemmet och etablerar sitt eget hushåll. Det bidrar till den nya familjens autonomi. GT hävdar att i resten av världen är äktenskap allmänt förekommande, paren har gift sig eller gifter sig fortfarande tidigt och stannar kvar i föräldrahemmet (makens). Det håller naturligtvis det nya paret i patriarkens ledband och ger stöd åt det traditionella patriarkatet. Men i det kreolska Amerika och i Västeuropa levde många par ihop och/eller hade sexuella förhållanden utan att vara gifta, vilket ledde till många så kallade illegitima barn, särskilt

i storstäderna. GT nämner inte att en viktig faktor bakom detta fenomen, åtminstone i Sverige ("Stockholmsäktenskap"), förmodligen var en kvinnlig överlevnadsstrategi: om kvinnan gifte sig skulle hon formellt bli underordnad sin make, som sedan kunde kontrollera hennes arbete och hennes lön. Detta var en tid då dryckenskap var ett stort socialt problem, särskilt bland män. Under 1800-talet diskuterades såväl i litteraturen som i medierna och riksdagen kvinnors försörjningsrättigheter, liksom gifta kvinnors (villkorliga) äganderätt och begränsade tillgång till försörjningsmedel. Kvinnofrågan var en försörjningsfråga. (Se till exempel Almquist 1990 [1839]; Matović 1984; Göransson 1988.)

Andra former av äktenskap, som polygami eller polyandri, nämns bara i förbigående i boken.

Kring 1900 var äktenskap allmänt förekommande i Asien, Afrika, Ryssland och större delen av Östeuropa. Ett århundrade senare har inte så mycket förändrats: i Asien och Afrika söder om Sahara är äktenskap fortfarande allmänt förekommande, och i det senare området är polygami fortfarande vanligt. I Skandinavien, särskilt Sverige, men också i resten av Västeuropa, har samboende (utan vare sig kyrkans eller statens inblandning) blivit tämligen vanligt efter 1970. I länder som Storbritannien, Frankrike och Tyskland är det bara en minoritet som gifter sig innan de flyttar ihop. Men i USA kommer äktenskapet fortfarande före den första födseln. Samtidigt är antalet tonårsfödslar högt. De två olika beteendena finner man i olika delar av den amerikanska befolkningen, och GT kallar det ett "dualistiskt system".

Skilsmässa är numera formellt tillåtet i de flesta länder, men är i vissa regioner fortfarande svårt att få i praktiken. I till exempel USA och Ryssland upplöses dock hälften av äktenskapen, men folk gifter om sig. GT drar alltså slutsatsen att äktenskapet har varit en varaktig institution under 1900-talet, med det västeuropeiska samboendet som undantag. Men om detta är ett tecken på instabilitet kan diskuteras enligt vår uppfattning. Människor lever fortfarande tillsammans, bildar familj och fostrar barn. I Skandinavien har det till och med stiftats lagar till skydd för de samboendes rättigheter.

I bokens tredje och avslutande del diskuterar GT *fruktsamhet och reglering av barnafödandet*. Och detta blir verkligt intressant eftersom han

här identifierar nuvarande och framtida maktförskjutningar på global nivå som beror på förskjutningar i fruktsamheten och åldrande generationer. Han nämner den historiska så kallade demografiska transitionen från stora familjer och höga dödstal till färre barn och längre liv generellt, vilket traditionellt har tillskrivits långvarig fred, bättre näring och bättre medicinsk behandling, en förklaring som – vilket GT påpekar – på senare tid har ifrågasatts av demografer som hellre vill peka på industrialiseringen, de bättre levnadsförhållanden som följde på den och ett mer systematiskt bruk av familjeplanering. Denna utveckling kan ses över hela världen under olika tider. Under 1900-talets andra hälft gjorde p-pillret det lättare för kvinnor att vinna kontroll över sina kroppar och gav dem förmodligen också ett bättre sexliv.

GT skiljer mellan två vågor av minskad fruktsamhet (han räknar inte med institutionellt påbjuden födelsekontroll), en mellan 1880 och 1930 och en efter andra världskriget. Han tillskriver dessa vågor två generella attitydförändringar bland människor, ”en känsla av personlig kontroll” och ”en känsla av fördel av att ha färre barn” (s. 241). Dessa nyckelvariabler formas i sin tur av tre typer av bestämmande faktorer: kulturella, strukturella och familjerelaterade.

GT:s tonvikt på generella diskursiva faktorer kan knytas till det faktum att han genom sitt källmaterial, offentlig statistik, är begränsad till makronivån. Vi vill påstå att det också kan vara intressant att studera den föränderliga sammansättningen och utbredningen av olika försörjningsmedel och av olika samhällsskiktets tillgång till dem.

Det är nämligen ett välkänt faktum att antalet barn historiskt har varit klassspecifikt eftersom olika samhällsskikt har olika intressen av att ha barn. Antalet barn kan direkt knytas till hushållets sätt att försörja sig. Socioekonomiska skillnader påverkar antalet barn.

Ett annat viktigt skäl till sjunkande födelsetal är kvinnors förbättrade tillgång till utbildning. Detta är ett viktigt och numera välkänt samband och därför till och med en rekommenderad FN-politik, vilket GT inte nämner (se till exempel Boserup 2007 [1970]). Han diskuterar sambandet mellan läs- och skrivkunighet och fruktsamhet men nämner inte att utbildning, och särskilt högre utbildning, är en framgångsrik strategi för att minska antalet barn.

GT:s viktiga slutsats om fruktsamheten och framtiden är att den utvecklas olika i olika regioner. Euroamerika har färre barn medan Asien och Afrika fortfarande har många. Det betyder att befolkningen fortsätter att växa i andra delar av världen medan Europa och Nord- och Sydamerika har en åldrande och krympande befolkning. Migration kunde ha diskuterats i det här sammanhanget men det sker inte.

Begrepp och val

GT:s fokus på biologisk reproduktion och sexualitet får honom att välja familjen som analysenhet. Hans utgångspunkt är den mäktiga kraft som sexualiteten – och generationsöverlevnaden – utövar i historien. Men det finns en ännu mäktigare – ja, en ännu mer livsavgörande – kraft, nämligen hungern och den dagliga överlevnaden! Och problemet i det här sammanhanget är att hunger och tillgången till försörjningsmedel inte är ett tema man kan välja eller inte välja att ta med, utan det har ett avgörande inflytande på familjen och dess fortplantningsbeslut.

En annan strategi skulle ha varit att studera *hushållet*, det vill säga den ekonomiska försörjningsenhet som omfattade inte bara ett gift par och deras barn (vanligen) utan också ogifta släktingar eller släktingar som blivit änklingar eller änkor, tjänstefolk, lärlingar och andra anställda – människor som bidrog med sin arbetskraft men inte hade egna försörjningsmedel och alltså måste liera sig med någon som hade sådana och som behövde deras arbetskraft. Problemet med att bara studera (den reproduktiva) familjen är att viktiga bestämmande faktorer döljs; hushållets sammansättning och karaktären och storleken hos dess produktionsmedel kommer att påverka just de faktorer som GT studerar, till exempel fruktsamheten. Tillgången till arbetskraft och till något försörjningsmedel över huvud taget var och är avgörande för familjer och individer. Människor var inte dumma. Ett bondehushåll som levde på jorden brukade skaffa sig flera barn för att så småningom kunna ersätta sin anställda arbetskraft (Winberg 1977; Fridlitzius 1979).

Hushållets sammansättning kommer att fluktuera över tid och se olika ut i olika regioner beroende på försörjningsättet. En individ som inte har tillgång till jord eller annat produktionsmedel måste arbeta för

någon som har det. Men det kommer inte automatiskt att göra det möjligt för honom eller henne att gifta sig eller bilda eget hushåll. Fabriksarbetarna i 1800-talets svenska industristäder gifte sig vanligen med kvinnor som var äldre än de själva. På det sättet fick de inte så många barn, och hustrun kunde också ha en sparad slant efter att ha lönearbetat ett bra tag. Fabriksägarna brukade däremot vänta tills de kommit upp i trettioårsåldern då de hade en etablerad position och då gifta sig med tonårss flickor (ofta dottern till deras mentor eller andra kolleger) och skaffa sig en stor familj. Detta kan ses som två olika äktenskapsstrategier, som naturligtvis var anpassade till respektive mäns materiella intressen. Äktenskapet var en ekonomisk och social strategi oavsett vilket samhällsskikt man tillhörde (Göransson 1988). Det är det alltså i vissa regioner. Där det behövs arbetskraft kan män fortfarande gifta sig med flera kvinnor, till exempel i Afrika söder om Sahara. Där kvinnor är en tillgång måste den blivande maken betala hennes föräldrar för henne. Där kvinnor bara ska föda barn och hållas avskilda måste deras föräldrar betala för att bli kvitt dem (Boserup 2007 [1970]).

GT har valt att studera familjen som sådan och säger uttryckligen att han inte kommer att diskutera externa faktorer. Lyckligtvis tar han ändå upp några sådana faktorer. Men med sitt sätt att dra upp gränserna kring sitt ämne får han svårt att djupare förklara eller analysera utvecklingen. Hans familjetyper är regionalt definierade, inte teoretiskt baserade.

Slutsatser – GT:s och våra

Allra sist i boken sammanfattar GT vad han finner teoretiskt och politiskt viktigast i sina resultat. Hans första poäng är att förändringarna i familjeinstitutionen inte följer vare sig ett evolutionärt eller ett unilinjärt mönster. Utvecklingen av individuell autonomi kan till exempel gå hand i hand med familjeberoende, ett faktum som undergräver generaliteten i moderniserings- och individualiseringsteorier. För det andra är förändringsprocessen ojämn över tid, färgad av dominerande familjesystem samtidigt som den visar på interkontinentala förändringsstigar. För det tredje det faktum att drivkrafterna alltid är externa, och att sociala rörelser är en långt viktigare faktor än vad man tidigare har ansett. Den

sista poängen väcker förhoppningar för framtiden, och det är kanske den oerhörda variationen i hur Familj har gjorts och görs som får GT att avsluta boken med följande mening: ”Men det man kan vara säkrast på för framtiden är ändå den outtömliga innovativa förmåga hos mänskligheten som till slut överträffar all vetenskap” (s. 315).

Vi anser för vår del att hans belysning av och argumentation kring den ojämna fruktsamhetstakten och de möjliga konsekvenserna av den är hans viktigaste bidrag både teoretiskt och politiskt. Han belyser hur förändringen i fruktsamhetstakten påverkar maktbalansen mellan länder och kontinenter och placerar familjen inte bara på den politiska utan också på den teoretiska dagordningen. Familjen är följaktligen inte bara en ”genusgrej” utan stoff för Samhällsteori.

Vi vill karakterisera boken som en tät beskrivning genom sin solida samling av empiriska data. Den är som sådan ett högst imponerande verk. Men vi blir överraskade över att GT framhäver kulturella och sociopsykologiska faktorer så starkt och inte ägnar uppmärksamhet åt familjers olika materiella försörjningsvillkor i olika länder, regioner eller samhällsklasser. Till exempel betraktar han religion som en kraftig influens men diskuterar inte klansamhället. Det är väl hierarkin och de äldre männens maktmonopol i klansamhället som bestämmer kvinnors och mäns roller och inte de – senare framväxande – olika tolkningarna av islam?

Boken väcker en mängd reaktioner och frågor och erbjuder därmed en god utgångspunkt för var och en som vill föra analysen ett steg längre med hjälp av aktuella begrepp och resultat från genusforskningen.

Översättning: Sven-Erik Torhell

Referenser

- Almqvist, Carl Jonas Love (1990 [1839]) *Det går an. En tavla ur livet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Boserup, Ester (2007 [1970]) *Woman's role in economic development*, ny utgåva. London: Earthscan.
- Fridlitzius, Gunnar (1979) ”Population, enclosure and property rights”, i *Economy and History*, vol. 22, nr 1.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/00708852.1979.10418960>

- Göransson, Anita (1988) *Från familj till fabrik. Teknik, arbetsdelning och skiktning i svenska fabriker 1830–1877*. Lund: Arkiv förlag.
- Hajnal, John (1965) "European marriage patterns in perspective", i D V Glass & D E C Eversley (red.) *Population in history. Essays in historical demography*. London: Edward Arnold.
- Hajnal, John (1982) "Two kinds of preindustrial household formation systems", i *Population and Development Review*, vol. 8, nr 3.
 URL: <http://www.ssc.wisc.edu/~walker/wp/wp-content/uploads/2012/09/Hajnal1982.pdf> (24 maj 2016)
- Matović, Margareta R (1984) *Stockholmsäktenskap. Familjebildning och partnerval i Stockholm 1850–1890*. Stockholm: Liber.
- Solheim, Jorun (2012) "Den nordvesteuropiske modellen. Familie og hushold i historisk og komparativt perspektiv", i Anne Lise Ellingsæter & Karin Widerberg (red.) *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Therborn, Göran (2004) *Between Sex and Power. Family in the World, 1900–2000*. London: Routledge.
- Weiner, Mark S (2015) *Klanvälde. Från stamsamhälle till rättsstat*. Ludvika: Dualis förlag.
- Winberg, Christer (1977) *Folkökning och proletarisering. Kring den sociala strukturovandlingen på Sveriges landsbygd under den agrara revolutionen*, 2 uppl. Lund: Cavefors.

CLASS SEX and REVOLUTIONS

Göran Therborn – a critical appraisal

In between *Science, Class and Society* (1976) and *The Killing Fields of Inequality* (2013) Göran Therborn has consistently challenged received wisdom in politics and the social sciences. Today his work is spread across six continents, Latin America in particular, and has been translated into more than twenty languages.

This book is a critical appraisal of the themes Göran Therborn has pursued up till now, and is introduced by Robin Blackburn, for almost twenty years his editor at *New Left Review*. The book is edited by Gunnar Olofsson and Sven Hort.

Contributors include among others Perry Anderson, Chang Kyung-sup, Anita Göransson, Eric Hobsbawm, Habibul Haque Khondker, Åsa Cristina Laurell, Lena Lavinás, Bo Rothstein, Anders Stephanson, Immanuel Wallerstein, Karin Widerberg, Erik Olin Wright and Elisabeth Özdalga.

ARKIV FÖRLAG, 436 pages

»Read more about the book at www.arkiv.nu«

OJÄMLIKHET DÖDAR GÖRAN THERBORN

Arkiv förlag, danskt band, 212 s.,
översättning: Henrik Gundenäs,
originaltitel: *The Killing Fields
of Inequality*

”Klartänkt, övertygande och lärd
– *Ojämlighet dödar* är ett måste
att läsa för dem som berörs av den
mest angelägna frågan i vår tid.”

– Michael Burawoy,
University of California

”En stark bok. Med lätt hand ger
den en kort men omfattande över-
sikt över alla de viktigaste dimen-
sionerna av ojämlikhet.”

– Richard Wilkinson,
University of Nottingham

»Läs mer om boken på www.arkiv.nu«